

Олена Прядко
Olena Priadko

ВИХОВАННЯ І РОЗВИТОК УВАГИ СТУДЕНТІВ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ЇХ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

DEVELOPING ATTENTION OF STUDENTS OF MUSIC-PEDAGOGICAL SPECIALTIES OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE PROCESS OF THEIR PROFESSIONAL TRAINING

У статті розглядаються проблеми фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, зокрема питання розвитку уваги студентів, необхідності активізації різних її видів під час індивідуальних занять і колективного музикування, здійснюється характеристика специфіки їх застосування в ході формування музично-виконавських умінь і навичок.

Ключові слова: майбутній учитель музичного мистецтва, фахова підготовка, увага, інтелектуальна сфера студента.

Процеси розвитку та реформування шкільної освіти в Україні вимагають виховання вищою школою вискоєфективних педагогів-професіоналів, усебічно розвинених фахівців зі сформованим науковим світоглядом, здатних демонструвати необхідні фахові знання та вміння. В ході професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва сучасної української школи студент має оволодівати навчально-пізнавальними вміннями, які дозволять йому продовжувати удосконалювати власну педагогічну майстерність, розширювати кругозір, зростати духовно впродовж усього життя. Вдосконалення фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва вимагає активізації розвитку його інтелектуальних здібностей, серед яких увазі, врахуванню необхідності активізації різних її видів під час індивідуальних занять та колективного музикування, належить особливе значення.

Питання фахової підготовки майбутніх педагогів-музикантів розкривають у працях О. Дем'янчук, Л. Масол, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, Г. Щолокова. Проблеми психологічної сфери особистості музиканта висвітлюють Б. Теплов, Є. Назайкінський, Р. Сулейманов, Н. Токіна. Вивченню уваги як психологічної категорії присвятили праці В. Джемс, Е. Тітченер, Т. Рібо, Л. Виготський, П. Гальперін, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе. В галузі музичної психології специфіку розвитку уваги музиканта досліджували Б. Теплов, А. Готсдинер, Ю. Цагареллі, Р. Сулейманов, К. Тарасова, Г. Овсянкіна. Актуальним залишається відшукання шляхів удосконалення процесу підготовки майбутніх учителів до педагогічної діяльності у школі, зокрема підвищення ефективності процесу оволодіння вокальними та інструментальними виконавськими навичками внаслідок активізації уваги під час індивідуальних та групових занять.

Метою статті є висвітлення проблем розвитку та виховання уваги майбутніх педагогів-музикантів під час їх фахової підготовки.

Зосередженості свідомості на об'єктах навчання можна досягнути завдяки вихованню такої психологічної властивості психіки особистості, як увага. За визначенням М. Савчина, увага є формою організації психічної діяльності людини, яка полягає в спрямованості й зосередженості психіки, насамперед свідомості, на об'єктах і внутрішніх станах [6, с. 238]. Увага активізує роботу усіх елементів інтелектуальної сфери особистості, як то сприймання, мислення, увага, пам'ять, що робить процеси пізнання та аналізу суті об'єктів та явищ дійсності

найбільш успішними. Вчений зазначає, що увага – це психічний стан, який характеризує інтенсивність психічної активності (насамперед пізнавальної) і виражається в її зосередженості на дії, предметі, явищі, процесі, внутрішньому стані [6, с. 239]. Ю. Цагареллі стверджує, що увага – це направленість і зосередженість свідомості на будь-якому факторі – предметі, дії, думці, явищі [7, с. 165]. Усвідомленість діяльності визначається рівнем активного включення уваги у її процес.

Для того аби навчальне завдання виконувалося ефективно свідомість студента має бути зосередженою на декількох найбільш значущих об'єктах, оперування якими є першочерговим у конкретній ситуації. Кількість об'єктів, які людина може утримувати в полі уваги визначається рівнем зацікавленості, інтенсивністю зовнішніх подразників, внутрішніми психологічними станами. Обмежена здатність аналізаторів людського організму обробляти інформацію з декількох зовнішніх подразників призводить до вибіркової уваги, зосередженості на обраних об'єктах та гальмуванні сприймання менш важливих у певній ситуації. Виокремлення найбільш суттєвих елементів аналізу, поетапність їх вивчення, глибока зосередженість на кожному окремому об'єкті забезпечує ґрунтовність здійснення аналізу, ефективність та швидкість розв'язання проблемних ситуацій.

Виокремлюють три стадії уваги: стадію передувати, стадію сфокусованої уваги, стадію свідомої спрямованої уваги. На початковій стадії сприймання всі доступні для сприйняття елементи об'єкта опрацьовуються одночасно, що дає змогу скласти про нього загальне враження, сформоване досить швидко і без надмірних зусиль з боку пізнавальної сфери особистості. На стадії передувати аналізатори сприймають найбільш яскраво виражені, значні подразники. На наступній стадії сфокусованої уваги відбувається більш глибокий аналіз об'єкта. Для стадії свідомої спрямованої уваги характерно комбінування та систематизування базових елементів аналізу [6, с. 239]. Тривала цілеспрямована концентрація уваги на виконанні певного виду діяльності призводить до втоми, згасання інтересу, розсіювання уваги. Нерозвинена увага виявляється у невмінні її концентрувати, розподіляти і підтримувати. Низька здатність до концентрування уваги призводить до неможливості долати відволікання, нездатності до свідомого регулювання діяльності.

Існують різні види уваги. В загальній психології виділяють мимовільну, довільну та післядовільну увагу, залежно від активності людини. Мимовільна увага виникає без докладання вольових зусиль, у випадку зацікавленості особи об'єктом, що сприймається. Вона є першим рівнем виникнення уваги. Мимовільна увага виникає неусвідомлено, в результаті появи інтенсивного збудження, яке за своєю силою перевищує ті, які функціонували в момент його виникнення.

Виникнення довільної уваги пов'язане з задіянням вольової сфери особистості, необхідністю цілеспрямованого зосередження уваги на об'єкті сприймання. Такий вид уваги є більш характерним для дорослих людей. Довільна увага активізується у випадку свідомого вибору бути уважним, вимагає вміння боротися з відволіканням на сторонні подразники, долати внутрішні та зовнішні перешкоди, вольовим зусиллям збирати увагу та підтримувати її інтенсивність необхідний період часу. Розвиненість довільної уваги є необхідною умовою успішного навчання, спроможності особистості долати перешкоди на шляху досягнення мети. Довільна увага характеризується цілеспрямованістю, упорядкованістю послідовності зусиль, організованістю. Контролювання діяльності відбувається внаслідок формування внутрішніх інструкцій, розумових зусиль, спрямованих на свідоме покрокове координування дій. Мимовільна увага переходить у довільну в результаті активізування мотиваційної сфери особистості, необхідності інтенсифікувати сприйняття та пізнання об'єкта чи явища.

Післядовільна увага виникає як наслідок зацікавлення особистості об'єктом довільної уваги в результаті тривалої її концентрації, поглиблення знань про об'єкт пізнання, появи нових фактів, і як наслідок, змін у мотиваційній сфері. Мимовільною увагою називають інтенсивну та усвідомлену зосередженість на предметах діяльності, що не потребує вольових зусиль [6, с. 246]. У музичній психології такий вид уваги вважають найвищим проявом сценічної

уваги. Б. Захава стверджує, що проявом уваги найвищого ступеня є мимовільна активність свідомості відносно об'єкта, вибраного довільно [7, с. 171]. Такий вид уваги не вимагає мобілізування волі, стимулювання розумових зусиль. Зростання зацікавленості об'єктом діяльності підвищує її продуктивність, знижує рівень напруження та втомлюваності. Виникнення такого виду ваги, коли характеристики довільної уваги залишаються, а необхідність свідомої зосередженості на об'єкті пізнання зникає, є надзвичайно важливим у навчанні.

Залежно від спрямованості увагу поділяють на внутрішню та зовнішню. Зовнішня увага пов'язана зі сприйняттям інформації за допомогою органів чуття, сприяє повноті отримання знань про об'єкти перцептивної діяльності, наочно-дійового виду мислення. Такий вид уваги важливо розвивати в ході навчання студентів грі на музичних інструментах, опанування вокально-технічними навичками, оскільки він сприяє зосередженості на м'язових відчуттях виконавця, міміці.

Розвивати внутрішню увагу студента необхідно для формування вміння зосереджуватися на власних почуттях, емоціях, пізнавальних процесах (мисленні, пам'яті, уяві). Ю. Цагареллі в якості прикладу проявів внутрішньої уваги наводить процес сконцентрованості музиканта на створенні образу виконуваного ним твору [7, с. 168]. За умови активного функціонування внутрішньої уваги в особистості знижується здатність реагувати на зовнішні подразники.

У музичній психології виділяють увагу направлену на власне "Я", відчуття, емоції, які виникають у музиканта в ході виконання музичних творів. Іншим видом є увага спрямована на художній образ твору, намагання перевтілитися в героя, перейнятися його переживаннями. На початкових етапах навчання або в ході розбору музичного твору, відпрацювання технічно-виконавських моментів, є необхідне спрямування на внутрішні відчуття у співі, роботу власного виконавського апарату інструменталіста. Але увага музиканта на етапі концертного виконання має виходити за межі його "Я", спрямовуватися не на особистість музиканта, а на художній образ. Перенесення уваги з аналізу технічних труднощів на втілення художнього образу є також дієвим засобом зниження сценічного хвилювання, турботи про вдале виконання складних фрагментів тексту. Зниження необхідності концентрувати довільно увагу на виконанні технічних музичних елементів пов'язане з переведенням вокально-технічних навичок на рівень автоматизму, що характеризується зменшенням кількості помилок, зростанням швидкості виконання елементів дії. Це сприяє досягненню легкості і невимушеності виконавських рухів, дозволяє майбутньому педагогу повністю зануритися в художній образ. Водночас, студент не може під час концертного виконання втрачати контроль над точністю і якістю відтвореного музичного матеріалу, але повинен продовжувати координувати власну виконавську моторику, взаємодію з іншими виконавцями на сцені. Видатний оперний співак Ф. Шаляпін у своїй книзі "Маска і душа" писав про те, що коли він співає, втілюваний образ завжди залишається добре контрольованим: "Я співаю і слухаю, дію і спостерігаю. Я ніколи не буваю на сцені один... На сцені два Шаляпіна. Один грає, інший контролює" [8, с. 120]. Вирізняють також випереджувальний вид уваги, завданням якого є передбачення виконавських труднощів, планування шляхів їх подолання.

Специфіка фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва включає формування інструментально-виконавських, вокальних, вокально-хорових навичок, вміння виконувати музичні твори перед слухачами. У вихованні музиканта важливим є розвиток здатності розподілення уваги на зовнішні об'єкти та внутрішні стани, що викликане потребою поєднувати виконання складних моторних дій з втіленням художніх завдань музичних творів. Виконання музичних творів перед слухачською аудиторією вимагає сформованості у майбутніх педагогів-музикантів такого виду уваги, як сценічна увага. Сценічна увага – це зосередженість виконавця під час інтерпретування на тих або інших об'єктах, які пов'язані з процесом виконавства [7, с. 168]. Аналізуючи сценічну увагу К. Станіславський виділяв три кола сценічної уваги драматичного актора, які на думку сучасних вчених є спільними і для музикантів-виконавців. Поділ на сфери сценічної уваги виконаний автором з врахуванням таких її властивостей, як розподілення, вибірковість. Першим є мале коло сценічної уваги,

сконцентроване на внутрішніх відчуттях виконавця. Друга сфера сценічної уваги – це середнє коло, до якого входить виконавець та сцена. Наступне, велике коло уваги охоплює виконавця, сцену та глядацький зал [7, с. 168]. Здатність до розподілення уваги є надзвичайно важливою для студента-музиканта, оскільки в ході публічного виконання музичних творів йому необхідно враховувати реакцію слухача та реагувати на неї, корегуючи виконавську техніку впливати на емоційно-чуттєву сферу того, хто слухає. Тому включення глядацького залу до кола своєї уваги є надзвичайно важливим.

Виконавство у різних музичних жанрах має свою специфіку розподілення уваги під час концертного виступу. Так, найбільш широким коло уваги є у вокалістів, яким необхідно координувати власний фонаційний процес, якість виконання технічних завдань, яскравість та виразність сценічного образу. Окрім цього, їм необхідно уважно контролювати злагодженість ансамблю з інструментальним акомпанементом, власний вигляд, міміку та жестикуляцію. В ході фахової вокальної підготовки студентів важливим є формування вміння зосереджувати увагу на внутрішніх відчуттях під час співу, які сконцентровані у зонах підвищеної чутливості вокально-тілесної схеми (піднебінно-зубної, задньоглоткової, кістково-лицьової, зони грудної клітки, нижньо-черевної, піднебінно-задньої, гортанної, внутрішньо-трахейної, черевно-діафрагматичною). Важливим моментом у координуванні співацького процесу є вироблення техніки резонансного співу, що також вимагає постійного концентрування уваги. Під час публічного виступу вокаліст безпосередньо спілкується з слухачською аудиторією, налаштовує візуальний контакт зі слухачами, домагається емоційного зараження, долучення їх до співпереживання сюжету виконуваного твору. В ході співацького розвитку студентів важливим є виховання вміння розподіляти увагу, контролюючи одночасно кілька елементів вокальної техніки. На етапі формування елементарних співацьких навичок педагог не дає одночасно кілька завдань, аби підвищити швидкість формування вокально-рухових стереотипів та їх закріплення. Адже важливою умовою утворення навички є сконцентрованість свідомості на конкретному елементі дії та відсутність інших подразників, які б перешкоджали такій зосередженості. На етапі роботи над музичним твором зосередженість уваги є обов'язковою, оскільки, як стверджує В. Петрушин, “сторонні думки під час заняття призводять до появи зайвих і неточних рухів, які закріплюючись при повторенні, формують неохайне виконання, позбавлене художнього сенсу” [4, с. 120]. Вміння розподіляти увагу на кілька елементів вокально-виконавської техніки обов'язково має розвиватися у студента зі зростанням рівня виконавської майстерності.

Вужчим є коло уваги виконавців-інструменталістів, оскільки значну її частину вони мають приділяти контакту з музичним інструментом (фортепіано, духовим інструментом тощо). Відсутність візуального контакту з глядачем дозволяє студенту краще сконцентруватися на власній виконавській техніці, аналізувати внутрішні відчуття та емоційні стани, зануритися в музичний образ. Диригент змушений стояти спиною до залу і головним об'єктом його уваги є хоровий колектив, якість звучання хору, зовнішні вияви емоційності виконання хористів. Диригент оркестру має розподіляти увагу на всі групи інструментів, окремих виконавців. Сформованість великого об'єму уваги необхідна студентам під час колективного музикування: співу в хорі, гри у оркестрі, інструментальному ансамблі. У такій ситуації виникає потреба тримати в полі уваги декілька об'єктів, таких як якість власної гри чи співу, зауваження та вказівки керівника, звучання всього музичного колективу. Особливо уважного ставлення вимагає чистота інтонування, точність відтворення музичного матеріалу під час ансамблевої гри чи співу у вокальному ансамблі.

Уміння концентрування уваги необхідне і у роботі над вивченням музичного твору напам'ять. Зосередженість студента, здатність до тривалого утримування уваги на нотному матеріалі сприяє швидшому та ефективнішому запам'ятовуванню музичного тексту, переведенню інформації з зони короткотривалої пам'яті у довготривалу. Увага відіграє ключову роль у процесі сприймання музичних творів, оскільки слухання перетворюється в сприймання

лише за умови активного включення свідомості в процес сприйняття музичного матеріалу. Сприймання музики вимагає направленості уваги на неї, необхідної для активізації інтелектуальної сфери студента, свідомого осягнення сенсу музичного матеріалу. Чим складнішим є твір, тим більшої активності інтелектуальної сфери вимагає, що можливо лише в результаті тривалого концентрування уваги на об'єкті сприймання.

Отже, питання виховання уваги студентів музично-педагогічних спеціальностей у ході оволодіння вокальними, інструментальними, диригентськими вміннями та навичками є важливою проблемою процесу їх фахової підготовки. Як моторно-рухова, так і інтелектуальна діяльність майбутнього вчителя музичного мистецтва вимагає присутності уваги, уважне ставлення до фізичного чи інтелектуального об'єкта, яким оперує студент сприяє концентруванню фізичних та психічних можливостей особистості, свідомій регуляції і контролю кожного елемента навчальної діяльності. Результатом розвитку уваги майбутнього педагога-музиканта є виховання уважності, що сприяє зростанню ефективності внутрішньої організації навчальної діяльності, регуляції процесів засвоєння нової інформації та оволодіння фаховими вміннями та навичками.

Список використаних джерел

1. Готсдинер А.Л. Музична психологія. Москва : NB Магістр, 1993. 190 с.
2. Овсянкіна Г.П. Музична психологія. Санкт-Петербург : Видавництво "Союз художників", 2007. 240 с.
3. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) : монографія. Київ : Освіта України, 2008. 272 с.
4. Петрушин В.І. Музична психологія : навчальний посібник для вищих навчальних закладів. Москва : Академічний проект; Трикста, 2008. 400 с.
5. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна і мистецька : навч. посібник. Київ, 2002. 270 с.
6. Савчин М.В. Загальна психологія : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2011. 464 с.
7. Цагареллі Ю.А. Психологія музично-виконавської діяльності : навч. посібник. Санкт-Петербург : Композитор – Санкт-Петербург, 2008. 368 с.
8. Шаляпін Ф. Маска і душа: мої сорок років на театрах. Санкт-Петербург : Видавнича група "Азбука-класика", 2010. 352 с.

The issues of developing attention of students of music-pedagogical specialties and activation of its various types at individual classes and collective music-making in the process of professional training are of great importance. The focus of consciousness on the objects of learning can be achieved by developing such psychological properties of the personality's psyche as attention. Attention activates the work of all elements of personality's intellectual sphere, such as perception, thinking, imagination, memory, which makes the process of cognition and analysis of the essence of objects and phenomena of reality the most successful. Attention is a mental state characterising the intensity of mental activity (first of all, cognitive), and is expressed in its focus on the action, object, phenomenon, process, inner state.

Music psychology distinguishes attention focused on person's "I", feelings, emotions of the musician while performing pieces of music. Another type is the attention directed at the artistic image of the work, the attempt to transform into the hero and experience his feelings. At the primary stages of training or in the course of analyzing a piece of music, it is necessary to work out technical and performing moments, to focus on the inner sensations in singing, to work at the instrumentalist's own performing apparatus. But the musician's attention at the stage of concert performance should be beyond his/her "I", and be directed not at the musician's personality, but at the artistic image.

In the process of training it is important to develop future Music teacher's ability to distribute attention to external objects and inner states, which is caused by the need to combine complex motor actions with the reproduction of artistic part while performing a piece of music. Performing of different music genres has its own specificity of distributing attention during the concert performance. The ability to concentrate is necessary while learning a piece of music. Student's focusing helps to memorize music text quicker and transfer information from the short-term memory into the long-term one more efficiently.

Key words: future Music teacher, professional training, attention, student's intellectual sphere.